

COLLECTANEA STUDIORUM ET TEXTUUM

CLASSIS III, FASC. 3

BUDAPEST

2021

Egri püspökök a bécsi udvarban
(16–17. század)

COLLECTANEA STUDIORUM ET TEXTUUM

CLASSIS III, FASC. 3

BISHOPS OF AGRIA AT THE
IMPERIAL COURT OF VIENNA
(16th–17th Centuries)

ISTVÁN FAZEKAS

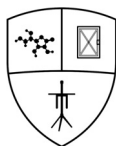

BUDAPEST

2021

EGRI PÜSPÖKÖK
A BÉCSI UDVARBAN
(16–17. század)

FAZEKAS ISTVÁN

BUDAPEST

2021

Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
Series II: Collectanea Studiorum et Textuum

Kiadja a MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport
Published by the MTA-PPKE Vilmos Fraknói Vatican Historical Research Institute
(ELKH)

Előadások a Fraknói Nyári Akadémián 2.

Szerkesztette - *Edited by*
TUSOR PÉTER, TÓTH KRISZTINA

<http://institutumfraknoi.hu>

© FAZEKAS ISTVÁN, 2021

ISBN 978-963-508-965-9

ISSN ISSN 2732-0790

Felelős kiadó - *Publisher responsible*
a Gondolat Kiadó igazgatója
the Director of "Gondolat" Publishing House
Szerkesztette, szedte és tördelte - *Typography*
a *Typographia Historica*
Olvasószerkesztő - *Corrector*: Sági György
Borítóillusztráció - *Coverillustration*: Somfalvai Patrícia
Kiadásra előkészítette - *Prepared for publication*
a Gondolat Kiadó - *the "Gondolat" Publishing House*

Az előadás tárgyát az egri püspökök bécsi udvarban 16–17. század folyamán betöltött szerepének bemutatása képezi, mindez a kora újkori magyar állami apparátus három kulcstisztségét, a helytartói hivatalt, a Magyar Kamara elnökségét, illetve a magyar udvari kancellárságot viselő egri püspökök hivatali pályáján keresztül történik. Ennek a csoportnak az elemzése remélhetőleg közelebb visz a magyar főpapság kora újkori magyarországi helyzetének jobb megismeréséhez, illetve az egri püspökség elhelyezéséhez a magyar püspökségek között. De ahhoz, hogy megértsük a főpapok udvari-politikai szerepvállalását, röviden meg kell ismerkedni azzal a környezettel, amely ezt a szerepvállalást szükségessé tette.

A Magyar Királyság életében a mohácsi ütközet (1526) sok szempontból fordulópontot jelentett. Ezek közül az egyik legmesszebb kiható következmény az volt, hogy Magyarország egy sok országból, tartományból álló összetett állam része lett, amelyet a történetírás korábban Habsburg Birodalom, ma leginkább Habsburg Monarchia néven szokott emlegetni. Ez bizonyos tekintetben nem új jelenség, hiszen a korábbi évtizedekben többször is megtörtént, hogy az ország egy nagyobb államalakulat része volt, ezek esetében azonban a közösség az uralkodó személyére korlátozódott, mint például a cseh korona országait és Magyarországot összefogó Jagellók állama (1490–1526) esetében történt. Az 1526 utáni évtizedekben, a lassanként kiformalódó közép-európai Habsburg-államalakulat egyik legfontosabb ismérve, hogy bizonyos ügyek, elsősorban a hadügy, pénzügy, illetve az uralkodói felségjognak számító külügy közösen kerültek intézésre, amely természetszerűleg kevés lelkesedést váltott ki a kora újkori államélet másik hatalmi pólusát képező rendekből. A magyar rendek számára szokatlan jelenségnek számított az is, hogy az uralkodó nem az országban rezideált, bár ebből már némi kószolót kaptak Mátyás utolsó, főleg Bécsben eltöltött éveit idején (1485–1490).¹

¹THOMAS WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter I–II* (Österreichische Geschichte 1522–1699), Wien 2003, I, 25–201. Átfogóan a Habsburg Monarchia és a Magyar Királyság viszonyáról a 16. században: PÁLFFY GÉZA, *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században* (História könyvtár. Monográfiák 27), Budapest 2010.

I. A HABSBURGOK ÖSSZETETT KÖZÉP-EURÓPAI ÁLLAMA

A Habsburg Monarchiát, a Habsburgok közép-európai összetett államát számos tényező fogta össze. Ezek közül az egyik legfontosabb az a külső fenyegetés volt, amelyet a világ akkori legfélelmetesebb katonai hatalma, az Oszmán Birodalom testesített meg. A 16. század elején mintegy 2,5 millió km²-t magában foglaló, durva becslés szerint 14–15 milliónyi alattvalóval rendelkező, komoly tömeghadsereget felvonultató birodalommal szemben való ellenállásra másképpen mint együtt nem volt a közép-európai országoknak esélyük. Az összetett államalakulatot összefogó belső összetartó erők közül kiemelésre érdemes maga a tradíciókban gazdag uralkodói dinasztia, valamint a térség arisztokráciája, amely idővel egymás között szoros rokoni kapcsolatokat épített ki, és amely egyre inkább érdekeltté vált az államalakulat fenntartásában. Az összetett állam nem létezhetett volna a központi igazgatás kormány szervei nélkül, amelyeknek a legfontosabb feladata, a kora modern kor kihívásának megfelelően, a nagyhatalmi szerepet biztosító hadsereg finanszírozása volt. A Habsburg Monarchiát működtető erők közé sorolható még az uralkodói udvar is, amely a 18. század első harmadáig, azaz III. (VI.) Károly koráig (1711–1740) a központi igazgatás kormány szerveivel szoros együttműködésben volt, és együtt alkották azt a bonyolult erőteret, ahol az uralkodó döntései megszülettek.²

Norbert Elias nyomán a történészek a kora újkori uralkodói udvarokra sokáig úgy tekintettek, mint amely lehetőséget nyújtott az uralkodónak, hogy domesztikálja, megszelídítse, magához édesítse országa főnemességét. Ezen a téren az utolsó néhány évben jelentős változás következett be, ma már inkább egyfajta integrációs térként tekintenek rá, amely a különböző régiók elitjét összekötötte, az uralkodóval való kommunikációra lehetőséget nyújtott, illetve az uralkodó e térben érintkezett elitjével.

²Az összetartó erőkről összefoglalóan: ISTVÁN FAZEKAS, *The Central European Habsburg Monarchy in the Middle of the Sixteenth Century – Elements of Cohesion and Division, The Battle for Central Europe. The Siege of Szigetvár and the Death of Süleyman the Magnificent and Nicholas Zrínyi* (1566), ed. Pál Fodor, Leiden–Boston 2019, 179–192.

E tekintetben kiemelkedően fontosnak számítottak az udvari életet szabályozó ceremóniák, amelyek a belső viszonyokat elrendezték, illetve a külső szereplők részéről szabályozták az uralkodó megközelítését.³

Bár a Habsburg-udvar nagy vonalakban változatlan keretek között működött az I. Ferdinánd által 1527-ben és 1537-ban kibocsátott udvari rendtartások nyomán, némi változás a tárgyalt két évszázad folyamán mégis megfigyelhető. Részben új, egyes udvari hivatalok működését részletesebben szabályozó írásbeli instrukciók készültek, részben pontosan szabályozták az uralkodó megközelítésének módját. De ezek a szabályok nem kerültek következetesen betartásra. A szóbeli ügyintézés még mindig sokszor többet kínált, mint az írásbeli, ahogy a személyes interakció (kapcsolat, kölcsönhatás) jelentősége is változatlanul meghatározó maradt a tárgyalt korszakban. A hivatalviselők magánvagyonra és az udvar anyagi eszközei időnként még mindig keveredtek. A kor történései – nem véletlenül – a Habsburgok udvarát egy „modern kor előtti szervezetnek” (*Vor-moderne Organisation*) tekintik, amelyben mindenekelőtt az uralkodóhoz való viszony szabta meg az egyén helyét. A képződmény bonyolultsága adja a magyarázatát annak, hogy működéséről a tekintélyes mennyiségű irodalom ellenére olyan keveset tudunk.⁴

A Habsburg államalakulat uralmi környezetének bemutatása kapcsán még egy elemről kell szót ejteni, amelyről néha megfeledkezünk: magáról az uralkodóról, aki az összetett állam egyik legfontosabb összetartó ele-

³E. NORBERT ELIAS, *Az udvari társadalom. Akirályság és az udvari arisztokrácia szociológiai jellemzőinek vizsgálata*, Budapest 2005. A koncepció kritikája: JEROEN DUINDAM, *Norbert Elias und der frühneuzeitliche Hof. Versuch einer Kritik und Weiterführung*, *Historische Anthropologie* 6 (1998) 370–387.

⁴Az udvari rendtartások, köztük az 1527. és 1537. évi, újabb kiadása: JAKOB WÜHRER–MARTIN SCHEUTZ, *Zu Diensten Ihrer Majestät. Hofordnungen und Instruktionsbücher am frühneuzeitlichen Wiener Hof* (Quelleneditionen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 6), Wien–München 2011. Az udvar szervezetről átfogóan: IVAN RITTER VON ŽOLGER, *Der Hofstaat des Hauses Österreich*, Wien–Leipzig 1917. Az újabb irodalomból még: ANDREAS PEČAR, *Die Ökonomie der Ebre. Der höfische Adel am Kaiserhof Karls VI. (1711–1740)*, Darmstadt 2003; MARK HENGERER, *Kaiserhof und Adel in der Mitte des 17. Jahrhunderts. Eine Kommunikationsgeschichte der Macht in der Vormoderne* (Historische Kulturwissenschaft 3), Konstanz 2004; IRMGARD PANGEL–MARTIN SCHEUTZ–THOMAS WINKELBAUER (Hrsg.), *Der Wiener Hof im Spiegel der Zeremonialprotokolle (1652–1800). Eine Annäherung*, Innsbruck–Wien, Bozen 2007.

me volt. Szerepe azért is figyelemre méltó, mert a döntéseket, legalábbis formailag, mindig ő hozta meg, méghozzá általában gondos mérlegelés után. Az uralkodó kapcsán arról sem szabad megfeledkezni, hogy a sajátos Habsburg uralkodási gyakorlatban a tanácsadó szervek mindig is kiemelkedően fontos szerepet játszottak. A 16–17. században a legfőbb tanácsadó grémium a Titkos Tanács (*Geheimrat*) volt, amelyet 1665 után fokozatosan váltott le a Titkos Konferencia (*Geheimkonferenz*), illetve a magyar ügyek kapcsán még a magyar állam legfőbb egyházi és világi méltóságviselőit tömörítő Magyar Tanács (*Consilium Hungaricum*) szerepét kell kiemelni.⁵ Az uralkodó elképzelései sokszor csak nehezen megragadhatók, szinte megbújik tanácsosai mögött. Nem egyszer olvashatunk külföldi követek jelentéseiben arról, hogy az uralkodó túlságosan teret enged tanácsadóinak. A Habsburg uralkodó magyar alattvalója számára egyébként is nehezen elérhető, hiszen szinte folyamatosan külföldön tartózkodik, idegen környezet veszi körbe, csupán az országgyűlések alkalmával érkezik Magyarországra, de még akkor is előfordul, hogy csupán megbízottal képviselteti magát.⁶ Elérése azonban nem lehetetlen, hiszen az uralkodóhoz való írásbeli folyamodvány beadásának, a szupplikálásnak a joga mindenki előtt nyitva áll. Carlo Carafa pápai nuncius 1621-ben készített jelentéséből lehet tudni, hogy folyamodvány beadására minden-

⁵ A Titkos Tanácsról lásd EVA ORTLIEB összefoglalását a Habsburg Monarchia központi kormányzerveiről készített legújabb hivaltörténetében: MICHAEL HOCHEDLINGER–PETRMAT’A–THOMAS WINNKEBAUER (Hrsg.), *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit. Bd. 1. Hof und Dynastie, Kaiser und Reich, Zentralverwaltungen, Kriegswesen und landesfürstlichen Finanzwesen. Teilband 1*, Wien 2019, 423–441. Továbbra is megkerülhetetlen: HENRY FREDERICK SCHWARZ, *The Imperial Privy Council in the Seventeenth Century. With a Supplement: The Social Structure of the Imperial Privy Council 1600–1675*, Cambridge 1943. A Titkos Konferenciáról: STEFAN SIENELL, *Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof*, Frankfurt am Main 2001. A Magyar Tanácsról: MÁRK LÁSZLÓ, *A királyi tanács átalakulása és története 1526 után, Századok* 51 (1917) 472–493. 577–602. PÁLFFY, *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia*, 266–280.

⁶ Az uralkodó jelenlétéről külön is: FAZEKAS ISTVÁN, *Országgyűlés a kora újkori Magyarországon (16–17. század)* (megjelenés alatt).

nap lehetőség nyílt, amikor az uralkodó misére ment és onnan jött.⁷ Ebbe a sokrétű, bonyolult közegbe kellett a magyarországi elitnek 1526 után beilleszkedni, és az ország, illetve saját egyéni érdekeit érvényesíteni.

2. A MAGYARORSZÁGI HABSBURG URALOM KORMÁNYSZERVEI

A magyarországi Habsburg uralom működtetésében fontos szerephez jutottak úgy a központi igazgatás, mint a Magyar Királyság központi kormányz szervei. Európa-szerte megfigyelhető jelenség, hogy kiformalódik a kora modern állam, amelynek létrejöttében a bürokratikus apparátus nagy szerepet játszik. A bürokratikus apparátus teszi lehetővé az uralmi terület megszervezését, annak kiterjesztését és a területszerzéshez szükséges hadsereg fenntartását biztosító pénzösszeg előteremtését (*Staatsbildungskriege, Finanzstaat, fiscal-military state*). Az uralom alatt álló területen folyó belső államépítés csak a bürokrácia segítségével volt lehetséges (*Herrschaftsverdichtung, Herrschaftsintensivierung*).

A folyamat kezdetén a hivatali apparátus tagjai nem csekély részben az egyháziak közül kerültek ki, illetve olyan tisztviselők voltak, akik egyházi javadalomból éltek, és emiatt többnyire maguk is kénytelenek voltak az egyházi rendeket felvenni. A klerikusok létszámának 16. század közepén lejátszódó gyors csökkenése, amelynek hátterében a reformáció viharos kibontakozása, illetve a Magyar Királyság esetében az oszmánok előrenyomulása állt, előbb a polgárság, majd a nemesség előtt nyitotta meg az államigazgatási posztokat. Utóbbiak némi fáziskéséssel, de felismerték a hivatali pályában rejlő lehetőséget, és ennek érdekében támogatták gyermekeik iskoláztatását és igazgatásban való elhelyezkedését.⁸

Magyarország esetében a főpapság sokáig jelentős szerepet játszott a felső államigazgatásban. Ennek többértékű okai voltak, amelyek közül az egyik legfontosabb minden bizonnyal az volt, hogy a Habsburgok szívesen vették ezen a téren is szolgálataikat. A főpapsággal sokkal könnyeb-

⁷TÜSOR PÉTER, *Carlo Carafa pápai nuncius első relációja a bécsi udvarból*, Fons 20 (2013) 3, 319.

⁸FAZEKAS ISTVÁN, *Katolikus főpapok a központi bírcatokokban a 16. században*, Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 17), szerk. Varga Szabolcs–Vértesi Lázár, Pécs 2017, 271–291.

ben boldogultak, mint a rendi érdekektől vezetett, igen öntudatos világi nagyurakkal, és a főpapság is többet várhatott az uralkodótól ebben a korban, mint a magyar rendiségtől.

Ennek hátterében részben a főpapság eltérő társadalmi háttere állt, mindkét században többségük a közép- és kisnemességből, illetve részben a polgárságból, elvétele a jobbágyságból került ki. Esetenként saját egyéni vagy éppen csoportérdekek is szerepet játszhattak az uralkodó támogatásában vagy éppen az uralkodóval való szembenállásban. Így az 1582-es országgyűlésen a főpapok egy csoportja is az ellenzékhez csatlakozott, amennyiben elutasította a király által előterjesztett propozíciók tárgyalását, és azt megelőzően a rendi sérelmek orvoslását követelte.⁹ 1598-ban az egyházi rend, történetesen az egri káptalan az állami tizedbérlet ellen tett lépéseket, szeretne volna a káptalan számára előnyös helyzetet megőrizni.¹⁰ Ugyancsak 1598-ban, nyilvánvalóan az egyházi rend javaslatára, az uralkodói akaratral szemben került be az uralkodói propozícióra adott rendi válaszbba a prelátusok szabad végrendelkezésének a követelése, majd a 40. törvénycikkbe az uralkodó felé tett javaslat, hogy a főpapok ingóságaira és szerzett javakra nézve szabadon végrendelkezhessenek.¹¹ Ahogy 1608-ban is voltak olyan főpapok, mint Naprághy Demeter győri és Lépes Bálint tininni püspökök, akik a magyar rendi vezetéssel működtek együtt Rudolf császár ellenében, és írták alá az osztrák rendekkel kötött szövetséglevelet 1608. február 1-én.¹² A 17. század folyamán a király és a magyar főpapok együttműködését a szabad protestáns vallásgyakorlathoz való eltérő hozzáállás nehezítette meg. Miközben az uralkodó a társadalmi béke érdekében az 1608. évi és 1647. évi törvénycikkek betartását, majd a kisebbséggé váló protestánsok korlátozott vallásgyakorlatát tartotta szem előtt, a magyar püspökök a protestáns vallásgyakorlat minél erőteljesebb visszaszorítására, időnként teljes eliminálására törekedtek. Ennek jegy-

⁹ *Monumenta Comititalia Regni Hungariae. Magyar Országgyűlési Emlékek. 1582–1587 VII* (Monumenta Hungariae Historica), szerk. Fraknói Vilmos, Budapest 1881, 10.

¹⁰ *Monumenta Comititalia Regni Hungariae. Magyar Országgyűlési Emlékek. 1588–1597 VIII* (Monumenta Hungariae Historica), szerk. Fraknói Vilmos, Budapest 1881, 23, 27–29.

¹¹ KOLLÁNYI FERENC, *A magyar kath. főpapság végrendelkezési jogának a története*, Budapest 1896, 125.

¹² Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Allgemeine Urkundensammlung 1608 II 1.

ben több országgyűlésen, mint például az 1646/1647. és 1681. évin alakult ki komoly feszültség a király és a főpapok között. Előbbin a magyar főpapok III. Ferdinánd ellenében az I. Rákóczi Györggyel kötött linzi béke becikkelyezése ellen léptek fel, utóbbin miközben I. Lipót a korlátozott protestáns vallásgyakorlat bevezetését támogatta, addig a püspökök Szelepcsényi György esztergomi érsek vezetésével ismét az elutasítás álláspontjára helyezkedtek.¹³

A Magyar Királyság három igazán fontos állami tisztségét, a helytartói posztot, a Magyar Kamara elnöki posztját és a magyar kancellári tisztséget a 16. században úgyszólván megszállva tartották az egyházak, kiszorítva innen világi konkurensüket. A században csupán egyetlen világi helytartó (Thurzó Elek 1532–1542), két világi kamaraelnök (Pemflinger István 1531–1537, Dessewffy János 1557–1561) és egy világi kancellár (Perényi Péter 1540–1542) működött. Ahogy látszik a hivatali évek számából, csupán Thurzó Elek helytartósága tartott huzamosabb ideig. Ez a kép, az egyházak túlsúlya alaposan megváltozott 1606 után, mutatva, hogy a bécsi békével, majd az 1608. évi törvényekkel a magyar rendiség módfelett megerősítette az uralkodóval szembeni pozícióját. Ettől kezdve főpap már csak ideiglenes helytartói kinevezést kapott, ahogy arra még majd visszatérünk. Egyedüli kivételnek Szelepcsényi György tekinthető, de ő is csak igazságszolgáltatási kompetenciákat birtokolt 1672 és 1681 között (*locumtenens in iudiciis*), illetve Johann Caspar Ampringen kormányzó helyetteseként (*gubernator substitutus*) működött (1673–1681). A kamaraelnöki tisztelet a század folyamán egyetlen főpap töltötte be, Kollonich Lipót, aki nem véletlenül a vészterhes Wesselényi-féle rendi szervezkedés utáni bizalmi válságban került a különösen fontos magyar kormány szerv élére (1672–1684). A korszak egészében egyedül a kancellári tisztség maradt mindvégig a főpapság kezén, egészen 1732-ig bezárólag.¹⁴ Az említett három tisztségen kívül a magyar főpapok még számtalan módon járultak hozzá a folyamatosan szakemberhiánnyal küzdő állam-

¹³ PÉTER KATALIN, *A protestáns vallásszabadságért folyó harc az 1646–1647. évi országgyűlésen*, Egyháztörténeti Szemle 7 (2006) 2, 44–49; BENCZÉDI LÁSZLÓ, *Az 1681. évi soproni országgyűlés és vallásügyi végzése*, Confessio 5 (1981) 4, 32–42.

¹⁴ FALLENBÜCHL ZOLTÁN, *Magyarország főméltóságai 1526–1648*, Budapest 1988, 69–70. 98–99. 109–110.

apparátus folyamatos működéséhez: tagjai voltak a Magyar Tanácsnak, a már emlegetett tanácsadó testületnek, mint ülnökök részt vettek a felsőbbíráóságok működésében (királyi tábla, hétszemélyes tábla), diplomáciai küldetésekre küldték őket, különféle bizottságok munkálataiban vállaltak szerepet.

3. EGRI PÜSPÖKÖK MINT HELYTARTÓK, KAMARAELNÖKÖK, KANCELLÁROK

A következőkben e három kulcstisztség egri püspöki betöltőit elemzem, rajtuk keresztül igyekszem az uralkodó, a központi igazgatás és az egri püspökök kapcsolatát bemutatni.

helytartó	Magyar Kamara elnöke	kancellár
Szalaházy Tamás 1531–1532 (egri püspök 1527–1535)	Radéczy István 1568–1586 (egri püspök 1572–1586)	Szalaházy Tamás 1527–1535 (egri püspök 1527–1535)
Ujlaky Ferenc 1550–1554 (egri püspök 1553–1555)	Szuhay István 1596–1608 (egri püspök 1598–1607)	Oláh Miklós 1543–1568 (egri püspök 1548–1553)
Radéczy István 1573–1586 (egri püspök 1572–1586)		Lippay György 1635–1642 (egri püspök 1637–1642)
+	+	+
Oláh Miklós 1562–1568 (egri püspök 1548–1553)		Ujlaky Ferenc alkancellár 1539–1540 (egri püspök 1553–1555)
Verancsics Antal 1572–1573 (egri püspök 1558–1569)		Szegedy Ferenc 1666–1669 (egri püspök 1669–1675)
		Pálffy Tamás 1669–1679 (egri püspök 1666–1669)
		Korompay Péter 1686–1690 (egri püspök 1681–1686)

Egri püspökök mint helytartók, Magyar Kamara elnökök, kancellárok a 16.–17. században

Mint látható, három személy viselte a helytartói tisztséget, igaz közülük Szalaházy Tamás csupán társhelytartó volt alig több mint egy évig (1531. június 29. – 1532. október 4.), hogy azután helytartótársának, Thurzó Elek országbírónak engedje át a méltóságot.¹⁵ Erről a megoldásról, amikor átmeneti jelleggel egy egyházi és egy világi előkelő együtt viseli a tisztséget, és amely nagy jövő előtt áll a 17. században, a későbbiekben még lesz szó. A három tisztség között átfedések is megfigyelhetők, Szalaházy nemcsak helytartó, hanem a Magyar Kancellária kancellárja (1527–1535), igazából ez utóbbi tisztség határozta meg súlyát a magyar politikai vezetőrétegen belül. Radéczy István nem csupán a Magyar Kamara elnöke (1568–1586), hanem Verancsics Antal esztergomi érsek halála után helytartó is (1573–1586). Az átfedések kiszűrése után az egri püspökök elemzendő csoportja hat személyre szűkül: Lippay György, Oláh Miklós, Radéczy István, Szuhay István, Szalaházy Tamás, Ujlaky Ferenc. A kép teljességehez hozzátartozik, hogy közülük egyesek pályájuk egy korábbi vagy későbbi szakaszában, nem egri püspökként viseltek az elemzésbe bevont kulcspozíciók közül még egy másik tisztséget is, így például Oláh Miklós már esztergomi érsekként Nádasdy Tamás halála után 1562-től helytartó is volt (1562–1568). Ujlaky Ferenc helytartósága előtt (1550–1554) huzamosabb időt töltött a király szolgálatában mint magyar titkár (1528–1539), udvari pályafutása csúcspanelén pedig alkancellárként vezette is a Magyar Kancelláriát (1539–1540). A vizsgálat peremén helyezkednek el azok a személyek, akik egri püspökségük előtt vagy után érték el a három tisztség valamelyikét. Négy ilyen személyről van összesen szó. Verancsics Antal esztergomi érsekként helytartó volt egy rövid ideig (1572–1573). A másik három személy a magyar udvari kancellári tisztséget viselte. Szegedy Ferenc kancellársága után (1666–1669) került egri püspöki székbe, Pálffy Tamás előbb volt egri püspök (1666–1669), mint kancellár (1669–1679), ahogy Korompay Péter is (püspök 1681–1686, kancellár 1686–1690). Ez az utóbbi csoport érintőlegesen kerül csupán elemzésre, amennyiben vizsgálatba való bevonásuk segíti a célcsoport alaposabb megismerését.

¹⁵Thurzó Elekkel 1532. október 4-től egyedül látja el a tisztséget egészen 1542. decemberi lemondásáig. R. KISS ISTVÁN, *A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549–1551. évi leveles könyve*, Budapest 1908, 343–345. 358–359. Thurzó kinevezéséről: ERDÉLYI GABRIELLA, *Vita a helytartóságról (Nébány szempont I. Ferdinánd és a magyar politikai elit kapcsolatának vizsgálatához)*, Századok 134 (2000) 2, 341–371.

A három tisztség közül a helytartói poszt a legjelentősebb. Helytartót a király távolléte esetén nevezett ki. Mivel mindegyik Habsburg uralkodó folyamatosan távol volt az országtól, a helytartó úgyszólván állandó tartozékává vált a formálódó magyar államigazgatásnak. 1526 után az első Habsburg uralkodó által kinevezett helytartó Mária királyné volt, akit Ferdinánd megválasztása után nem sokkal kinevezett (1527. január 19.), és aki tisztségét testvére országba érkezéséig töltötte be (1527. augusztus). Mária különben működésével nem kevéssel járult hozzá ahhoz, hogy fivére viszonylag zökkenőmentesen vegye birtokba magyar királyságát.¹⁶ A későbbiekben a távollévő király általában a nádort nevezte ki helytartójának. Ezt a megoldást választotta Ferdinánd is, amikor 1528 tavaszán elhagyta az országot, ekkor ugyanis Báthory István nádort állította az ország élére, aki haláláig be is töltötte a tisztséget (1528. március 7. – 1530. május 8.).¹⁷ A Habsburg uralkodók, ha megtehették, tartózkodtak a széles jogosítványokkal rendelkező nádori tiszttel betöltésétől, helyette szívesebben neveztek ki helytartót, akit az említett Thurzó Eleket leszámítva az egyházi rendből választottak. A 16. század közepén a tanácsosokkal megerősített helytartóság fontos szerepet játszott a török elleni védelmi rendszer kialakításában. Ez nem utolsósorban a remek szervező készséggel megáldott Várday Pál esztergomi érsek érdeme volt, aki a Mohács előtti években, néhány évig 1524–1526 között egri püspök is volt. Várday helytartói működéséhez a háttérrel a Buda 1541. évi elestét követő általános rémület teremtette meg, amikor a magyar, osztrák, cseh, morva rendek és az uralkodó kompromisszumkészsége alaposan megnőtt az előző, és – tegyük gyorsan hozzá – a későbbi évekhez képest is.¹⁸

Várday Pált a helytartói tisztségben Ujlaky Ferenc követte, akit Ferdinánd nem véletlenül emelt a posztra.¹⁹ Ujlaky, aki pályáját még a Jagelló-kori kancellárián kezdte, 1528 őszétől I. Ferdinánd mellett mint magyar

¹⁶ *Die Korrespondenz Ferdinands I. 2/1. Familienkorrespondenz 1527 und 1528* (Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs 30) (Hrsg. Robert Lacroix), Wien 1937, 8–9, 3. jegyzet. Nr. 5.

¹⁷ R. Kiss, *A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában*, 337–339.

¹⁸ LACZLAVIK GYÖRGY, *Várday Pál helytartói működése 1542–1549*, Levéltári Közlemények 83 (2012) 3–67.

¹⁹ SUGÁR ISTVÁN, *Az egri püspökök története* (Az Egri Főegyházmegye Schematizmusa 1), Budapest 1984, 254–258; MIKÓ ÁRPÁD–PÁLFFY GÉZA, *A pozsonyi Szent Márton-templom*

titkár (*secretarius Hungaricus*) működött. Mivel a kancellár ezekben az években Magyarországon tartózkodott, a magyar ügyek uralkodó melletti ügyintézése a magyar titkárra hárult. Ezt a tisztelet egy évtizednél hosszabb ideig töltötte be (1528–1539). Udvari pályafutása végén alkancellári rangra emelkedett és ebben a minőségében egy rövid ideig vezette is a Magyar Kancelláriát (1539–1540). Pályafutása a kancellária élén nem teljesedhetett ki, mert a kancellári posztot Perényi Péternek tartották fent, aki valamilyen okból nagy hangsúlyt helyezett a cím elnyerésére. Perényi kancellári kinevezése után Ujlaky 1540 őszén elhagyta Ferdinánd udvarát és püspöksége, az 1534 óta birtokolt győri püspökség irányításának szentelte magát. Az egyházmegyei birtokok visszaszerzése mellett legfontosabb győri intézkedése egy új statútum kibocsátása volt a győri káptalan számára (1550).²⁰ 1549 és 1551 között tagja volt a *Quadripartitum* néven elhíresült, jogi munkát készítő bizottságnak.²¹ A tapasztalt Ujlaky Ferenc hivatalnoki szolgálatait az uralkodó Várday Pál 1549 októberében bekövetkezett halála után vette ismét igénybe, amikor is kinevezte helytartónak (1550. április 12.), ezt a tisztelet Nádasdy Tamás nádori kinevezéséig viselte (1554. április 15.).²² Ferdinánd nyilván azért választotta őt a posztra, mert a mellette évtizedig szolgáló tapasztalt hivatalnokban megbízott. Érdemei elismerését jelenthette, hogy a győri püspökségről továbbhelyezte az Oláh Miklós esztergomi érseki kinevezésével megürült egri püspökségre, amelyre 1553. május 20-án vagy kevéssel előtte kaphatott kinevezést.²³ Ujlaky helytartói működése még feldolgozásra vár. Annyi az alapvető köztörténeti ismeretek birtokában is megállapítható, hogy nem volt könnyű helyzetben, hiszen az Erdély egyesítésére tett kísérlet, illetve a nyomában kibontakozó 1551. és 1552. évi török támadás helytartósága idejére esett.

késő reneszánsz és kora barokk síremlékei (16–17. század), Művészettörténeti Értesítő 51 (2002) 1–2, 107–172. 118–121.

²⁰FAZEKAS ISTVÁN, *A reform útján. A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon* (Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai Források Feldolgozások 20), Győr 2014, 26.

²¹BARANYAI BÉLA, *Némi adalékok jogi- és egyháztörténetünkhez. 1. Vizsgálódások a Quadripartitum körül. 2. Volosinszky József munkácsi püspökké kinevezése*, Budapest 1942, 57.

²²R. KISS, *A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában*, 395–396.

²³ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv Hoffinanz Ungarn (FHKA HFU) r. Nr. 22. Konv. 1571. Mai fol. 105v.

Az esztergomi érsekséget és helytartói tisztelet egyaránt viselő Verancsics Antal halála után két fontos tisztsége közül az érsekség hosszú évtizedeken át nem került betöltésre (1573–1596), a helytartói tiszt azonban nem maradhatott üresedésben.²⁴ Az uralkodó 1573. szeptember 1-én Radéczy István váradai püspököt, pozsonyi prépostot nevezte ki helytartónak, amely tisztelet a megadományozott azután haláláig viselt.²⁵ Radéczy ekkor már négy éve volt az akkori magyar állam legfontosabb szerve, a Magyar Kamara elnöke (1569. május 1.).²⁶ Kamaraelnöki kinevezése tulajdonképpen meglepetés, mert ugyan Bornemisza Pál erdélyi püspök és Oláh Miklós esztergomi érsek szolgálatában sok éven át titkárkodott, de kifejezett pénzügyigazgatási tapasztalatokkal nem rendelkezett. Sajnos sem kamaraelnöki, sem pedig helytartói működése nem került eddig a kutatás reflektorfényébe, jóformán semmit nem tudunk róluk. A korábbi gyakorlathoz képest lényeges változás, hogy az 1560-as évekre eltűntek a helytartó mellől a tanácsosok, akik korábban részben az ország vezető tisztségviselőiből lettek kiválasztva, és akiknek a személye tekintélyt biztosíthatott a helytartó egyes döntéseinek. Az igazgatási tevékenység helyett úgy tűnik, hogy inkább a helytartó igazságszolgáltatási tevékenysége lépett ezekben az években előtérbe. A helytartói működés ellaposodása talán összefügg a kamaraelnöki tisztség és a helytartóság hosszabb időre történő összekapcsolódásával, Radéczy István után ugyanis a következő kamaraelnök is viselte a helytartói tisztelet (Fejérkövy István 1587–1596), aki id. Draskovich György rövid helytartósága után nyerte el a méltóságot (1586–1587). Radéczyt elsősorban a magyar művelődéstörténet tartja számon a köré gyülekezett pozsonyi humanista kör kapcsán, ahogy említésre került, politikai működéséről egyelőre nem sok minden tudható.²⁷ Úgy tűnik, hogy ha kellett, mint helytartó vállalta a magyar rendi érdekek képviseletét (ez egyébként kötelességei közé is tartozott). Ilyen irányú tevékenysége esetenként az uralkodó rosszállását

²⁴ Verancsicsról Eger összefüggésében: BITSKEY ISTVÁN, *Püspökök a végvárban (1548–1596)* (Collectanea studiorum et textum III/2), Budapest 2019, 15–28.

²⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 46. Konv. 1583. Dez. fol. 1–62.

²⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), Magyar Kamara levéltára, Magyar Kamara regisztratúrája E 21 Benignae Resolutiones 1569. május 1.

²⁷ SZALAY ÁGNES, *Hortus musarum: egy irodalmi társaság emlékezete*, Uő, „*Nympha super ripam Danubii*”. *Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből* (Humanizmus és reformáció 28), Budapest 2002, 219–222; BITSKEY, *Püspökök a végvárban*, 28–34.

váltotta ki. Az 1575. évi országgyűlés kapcsán Miksa alaposan megdorgálta őt, nevezetesen mert Radéczy felvállalta a rendi sérelmek tolmácsolását a király felé.²⁸ Ugyanakkor az 1580-as évek általános főúri elégedetlensége idején, amikor a főúri egyeztetések, összejövetelek, szervezkedések egymást követték, egyértelműen a király pártjára helyezkedett.²⁹ Többször is levélben hívta fel a figyelmet a kialakult veszélyes helyzetre, sőt a bűnösök vagy vélt bűnösök lefogását ajánlotta.³⁰

Az előzőekben röviden már utaltam rá, hogy a Magyar Kamara milyen jelentőséggel bírt a korabeli magyar állam életében. Szerepét nem lehet eléggé kiemelni. A szorosan vett pénzügyigazgatáson túl az állami és átmenetileg állami kézre került egyházi és világi birtokok igazgatása, a sóügy, nemesfémhányászat, postaügy, pénzverés, harmincadügy irányítása, valamint a szabad királyi városok és királyi mezővárosok felügyelete egyaránt feladatai közé tartozott. Kiemelt szerepét részben annak köszönhetette, hogy a központi kormánysszervek közül egyedüliként vidéki szervezetei is voltak a harmincadigazgatás, posta és a birtokigazgatási apparátusok révén.³¹ Érthető, hogy a Magyar Kamara elnöki posztja bizalmi megbízatásnak számított, amely ugyanakkor folyamatos elfoglaltságot is jelentett. Az elnök irányítása alatt hetente többször, ha szükséges volt, naponta került sor tanácsülésre, amelyen az aktuális ügyek tárgyalása zajlott. Radéczyn kívül az egri püspökök közül még valaki elérte ezt a méltóságot, Szuhay István, aki váci püspökként került a tisztségbe (1596), és már mint kamaraelnök szerezte meg az egri püspökséget (1598. április 16.).³²

²⁸ Miksa intése Radéczyhoz, 1576. január 30. Bécs (ÖStA HHStA Ungarische Akten [UA] Comitalia Fasc. 384. Konv. A. fol. 66–67. Ugyanekkor Liszthy János, győri püspök is intést kapott, mert nem tartotta vissza Radéczyt (uo. fol. 678–679).

²⁹ Radéczy Ernő főherceghez magyar urak gyanús lengyel kapcsolatairól, 1580. január 2. Pozsony (ÖStA HHStA UA Allgemeine Akten Fasc. 113. Konv. A. fol. 1–2.), vö. még Ernő főherceg levelét Rudolfhoz 1585. július 16. Ebersdorf (Uo. UA Comitalia Fasc. 389. Konv. B. fol. 25–30).

³⁰ HORVÁTH MIHÁLY, *Magyarország történelme IV*, Pest 1871, 372–382.

³¹ EMBER GYÖZÖ, *Az újkori magyar közigazgatás története Mobáctól a török kiűzéséig* (Magyar Országos Levéltár III. Hatóság- és hivaltörténet 1), Budapest 1946, 119–147. NAGY ISTVÁN–F. KISS ERZSÉBET, *A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek* (Magyar Országos Levéltár kiadványai I. Levéltári leltárak 9), Budapest 1995, 5–63.

³² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 65. Konv. 1598. IV. fol. 60–61.

Más főpaptársaihoz hasonlóan Szuhay sem rendelkezett korábban kamarai igazgatási tapasztalatokkal, előzőleg esztergomi nagyprépostként és helynöként az egyházigazgatásban működött (1592–1596). Kinevezését minden bizonnyal a korábban kialakult gyakorlat folytatásának köszönhetette, amely a Magyar Kamara élére főpapot állított.³³

Szuhay kamarai működése a tizenöt éves háború idejére esett, amikor is az egész Habsburg Monarchiában a súlyos háborús terhek miatt kiéleződtek a központi hatalom és a rendiség között az ellentétek. A helyzetet súlyosbította, hogy a bonyolult államalakulat egyik fő összetartó erejének tekinthető uralkodó nem látta el feladatát, Rudolf egyre inkább visszavonult a kormányzástól, így a monarchiát irányító csoportok és a rendek, illetve az uralkodó család tagjai között egy sokszintű konfliktussorozat alakult ki. Szuhay helyzetét végképp lehetetlenné tette, hogy nem csupán a rendek által leginkább gyűlölt hivatal élén állt, amely több szinten avatkozott be az életükbe (adószedés, vámszedés, háramlott birtokok lefoglalása, kincstári perek), hanem a századfordulón meginduló erőszakos ellenreformációs törekvések egyik vezetője is volt. Így érthető, hogy az egyébként tisztakezű, elkötelezett bürokratát az 1604-ben kibontakozó Bocskai-féle rendi mozgalom az egyik főellenségének tekintette.³⁴ Nem véletlen, hogy a diadalmasan előre nyomuló hajdúcsapatok elől Szuhay kénytelen volt az országot elhagyni. Bécsbe menekült, ahonnan már nem is tért vissza. Az 1606. június 23-án aláírt bécsi béke 5. cikkelye úgy rendelkezett, hogy mindkét kamara elnöke, Szuhay István egri püspök, a Magyar Kamara és Micatius Miklós, a Szepesi Kamara elnöke addig, amíg peres ügyük el nem dől, az országhatáron kívül kell, hogy maradjanak.³⁵ A következő éveket minden jel szerint a püspök Bécsben töltötte. Helyzete stabilizálása érdekében 1606 második felében és 1607 folyamán Szuhay több folyamodványt is benyújtott az uralkodóhoz. Elsőként a győri püspökséget kérelmezte, illetve ha az már betöltésre került, az esztergomi érsekség adományát kérte, kérését azzal indokolta, hogy ő a legidősebb a magyar

³³ MNL OL Magyar Kancellária Levéltára A 57 Libri regii vol. 4. pag. 10–11.

³⁴ MAKAI LÁSZLÓ, *A Habsburgok és a magyar rendiség a Bocskai-felkelés előestéjén*, Történelmi Szemle 17 (1974) 1–2, 157.

³⁵ *Magyar Országgyűlési Emlékek. Monumenta Comititalia Regni Hungariae. 1606 XII* (Monumenta Hungariae Historica), szerk. Károlyi Árpád, Budapest 1917, 182–186.

főpapok közül. Miután ez a beadványa nem talált meghallgatásra, következő folyamodványában a kalocsai érsekségért, a nyitrai püspökségért és a kancellári posztért együtt folyamodott. Végül is Rudolf nem hagyta cserben régi emberét, és a három kérés közül az első kettőt teljesítette, ezekre egyébként Mátyás főherceg is ajánlotta őt. A püspök 1607. október 5-én kapott kinevezést a kalocsai érsekségre és a nyitrai püspökség adminisztrátorságára.³⁶ Úgy tűnik azonban, hogy ezután sem hagyta el Bécsset, mert 1608. június 9-én a császárvárosban halálozott el, és végakarátának megfelelően a bécsi jezsuita templomban is helyezték örök nyugalomra néhány nap múlva.³⁷

A helytartó és a Magyar Kamara elnöke az akkori Magyar Királyság fővárosában, Pozsonyban rezideált, az uralkodóval és az udvarral nem állt folyamatos személyes érintkezésben, csupán egy bécsi út, vagy éppen a magyar országgyűlés idején változott meg ez a helyzet, már ha az uralkodó személyesen részt vett az országgyűlésen. Az 1526-tól 1608-ig megrendezett 51 országgyűlés közül ilyesmire egyébként csupán 20 esetben volt példa, Rudolf uralkodása utolsó húsz évében, 1583 után például egyetlen egy országgyűlésen sem vett részt.

Más volt a harmadik, vizsgálatba vont főtisztviselő, a kancellár helyzete, aki a 16. század közepétől, Oláh Miklós kancelláriai működésétől kezdve állandóan az uralkodó mellett tartózkodott, vele szoros kapcsolatban állt, hetente jelent meg az uralkodó előtt és számolt be az éppen futó ügyekről. Ez a helyzet nem azonnal alakult ki: amikor I. Ferdinánd 1528 tavaszán elhagyta Magyarországot, Szalaházy Tamás maradt az országban, tagja lett a Báthory István által felállított helytartótanácsnak. Némileg megváltozott a helyzet, amikor Szulejmán támadása nyomán 1529 őszén összeomlott a ferdinándi kormányzat Magyarországon. Szalaházy ezután Pozsonyba húzódott, és a következő éveket leginkább ott töltötte. A korábbinál több időt tartózkodott Bécsben, ahol házat is vásárolt magának, talán az első magyar politikusként. A rendelkezésre álló források azt mutatják, hogy Szalaházy az egyik legfontosabb személye volt az 1526 utáni évtized Habsburg-pártjának Magyarországon. Az előzőleg taglalt főpapokkal szem-

³⁶A kinevezéshez kapcsolódó iratok, köztük Szuhay beadványai: ÖStA FHKa HFU r. Nr. 93. Konv. 1607. okt. fol. 431–455.

³⁷KOLLÁNYI FERENC, *Esztergomi kanonokok 1100–1900*, Esztergom 1900, 188.

ben az ő esetében egy kicsit többet lehet tudni az udvari kapcsolatokról. A franciául jól tudó Szalaházy, aki nyelvismeretét minden bizonnyal Anna királyné környezetében szerezte, akinek 1504–1505-ben titkára volt, nyelvtudása miatt előnyben volt társaival szemben.³⁸ Fennmaradt néhány levél, amelyet Wilhelm Roggendorf főudvarmester intézett hozzá. Roggendorf utóda, Leonhard Fels egy 1540-ben Kecseti Mártonhoz írt levélben emlékezett meg Szalaházyhoz fűződő jó kapcsolatáról. Valószínűleg az ő házáat vásárolta meg az egri püspök. További kutatásoknak kell tisztázni viszonyát Bernhard Cles trentói püspökkel, I. Ferdinánd befolyásos kancellárjával.³⁹

Az uralkodóval állandó kapcsolatot biztosító kancellárság komoly karrieresélyeket kínált fel. Nem véletlen, hogy a három kancellárságot viselő egri püspökből kettő esztergomi érsek is lett (Oláh Miklós és Lippay György). Erre Szalaházy Tamásnak is megvolt az esélye, de hiába kapott I. Ferdinándtól írásbeli ígérvényt 1527. július 6-án, Várday Pál túl gyorsan állt át a Habsburg uralkodó pártjára, hogy az ígéret valósággá legyen. Másodszor 1530-ben került hozzá közel Szalaházy, a Magyar Királyság első egyházi méltósága Várday újabb pártváltása idején, de a beteljesülés ismét elmaradt.⁴⁰

Oláh Miklós (1493–1568) és Lippay György (1600–1666) egyaránt egyedi karriert futott be. Oláh I. Ferdinánd korának egyik kulcsembere volt.⁴¹ Tagja annak a Jagelló-korban pályát kezdő generációnak (Várday Pál, Batthyány Ferenc, Nádasdy Tamás, Báthory András), amely jelentős szerepet játszott az 1541 után megmaradt országrész igazgatásának megszervezésében és a Magyar Királyság helyének megkeresésében az új összetett államon belül. Oláh sokoldalú személyiség, udvari ember, humanista, egyházi személy. Élesszemű patrónus ugyanakkor, aki biztos

³⁸C. TÓTH NORBERT–HORVÁTH RICHÁRD–NEUMANN TIBOR–PÁLOSFALVI TAMÁS, *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók* (Magyarországi Történelmi Emlékek. Adattárak), Budapest 2016, 162.

³⁹FAZEKAS ISTVÁN, *Szalaházy Tamás, egy Habsburg-bú főpap portréja*, Történelmi Szemle 49 (2007) 1, 29–30.

⁴⁰Uo. 28.

⁴¹Személyére vonatkozó végtelen irodalomból: KOLLÁNYI FERENC, *Oláh Miklós*, Katolikus Szemle 2 (1888) 1, 16–64; SÖRÖS PONGRÁCZ, *Ötven év Oláh Miklós életéből*, Katolikus Szemle 17 (1903) 4, 327–343 és 5, 416–432. R. VÁRKONYI ÁGNES, *Oláh VI. Miklós*, Esztergomi érsekek 1001–2003, szerk. Beke Margit, Budapest 2003, 256–261 (további irodalommal).

szemmel látta meg a tehetséget, amelyet azután kész volt támogatni. Ezt tette id. Forgách Ferencel, Istvánffy Miklóssal, Zsámboky Jánossal stb. Ugyanakkor nyomasztó személyiség is lehetett, aki nem sok levegőt hagyott pártfoglaltjainak, és akiktől teljes engedelmisséget követelt. Élete jelentős részét különböző udvarokban, udvartartásokban töltötte, az esztergomi érsekségig és a magyarországi helytartóságig vezető karrierjében a Jagelló és a Habsburg ház különböző tagjaihoz fűződő személyes kapcsolata, az udvari életben való eligazodása minden jel szerint jelentős szerepet játszott. Ezt jól illusztrálja a már egri püspökként elnyert, 1548. november 23-án Augsburgban kiállított, a magyarországi címereslevelek között különleges helyet elfoglaló, miniatúrasorral díszített nemeslevele is, amelyre több Jagelló és Habsburg arcképe is felkerült, köztük V. Károlyé és II. Ulászlóé.⁴² Közülük utóbbi volt jelentősebb hatással hősünk pályájára, hiszen az ő udvarában szolgált apródként, míg előbbivel legfeljebb közvetve, mint Mária királyné kíséretének tagja került kapcsolatba. Két uralkodói házaspár is megtalálható a nemeslevélen: a Közép-Európa sorsát hosszú időre eldöntő kettős házasság két házaspára, Jagelló II. Lajos és hitvese, Habsburg Mária, illetve Habsburg I. Ferdinánd és felesége, Jagelló Anna. Oláh 1526 tavaszától néhány nap különbséggel előbb II. Lajos, majd Mária királyné titkára lett (1526. március 16. és március 21.). Sorsa végül hosszú időre az özvegy magyar királyné sorsával kapcsolódott össze, akit azután elkísért Németalföldre is, ahová V. Károly küldte Máriát helytartónak (1531. március). Közép-Európába, illetve Magyarországra való visszatérésekor (1539) ugyan még Mária képviselője, de már 1540 őszén I. Ferdinánd megbízásából tárgyalta Frangepán Ferenc kalocsai érsekkel és Perényi Péterrel. Ettől kezdve közel negyedszázadig, egészen az uralkodó haláláig I. Ferdinánd szolgálatában állt. Pályája 1543 nyarán lendült meg, amikor I. Ferdinánd kinevezése nyomán alkancellári minőségben átvette a Magyar Kancellária irányítását, majd nem sokkal később a zágrábi püspöki székre is kinevezést kapott. A közte és I. Ferdinánd között kialakult bizalmas kapcsolatot mutatja, hogy a király legkisebb lánya, Johanna főhercegnő

⁴²MNL OL P 108 Rep. K, Fasc. 2–3, No. 163. Teljes szövegű közlése: STEPHANUS KATONA, *Historia critica regum Hungariae stirpis Austriacae*, tomulus II. ordine XXI, Pest 1799, 801–811. A nemeslevélről: KOVÁCS ANDRÁS, *Oláh Miklós címereslevelei*, Korunk 3 (1994) 4, 103–108.

(sz. 1547. január 24.) egyik keresztapjának választotta őt. Nem véletlenül került fel a fentebb említett nemeslevélre a trónörökös Miksa főhercegen és öccsén, Károly főhercegen kívül Johanna főhercegnő is.⁴³

A tapasztalt hivatalnok rászolgált királya bizalmára. Oláh újra szervezte a Magyar Kancellária működését, és egy olyan kormány szervet épített fel, amely viszonylag kis költséggel volt képes ellátni feladatát. Ferdinándhoz fűződő személyes viszonya lehetővé tette, hogy a kancellária befolyását kiterjessze. Nem véletlen, hogy már 1546 elején kancellárként szerepelt a forrásokban (1546. február 6.), 1548. augusztus 1-én pedig elnyerte a jelentős javadalomnak számító egri püspökséget. A katolikus egyház megújítására irányuló működése esztergomi érsekként fog majd kicsúcsosodni (1553–1568), ugyanakkor egri püspökként fontos szerepet játszott a vár felszerelésében és védelmének megszervezésében. 1548. december 20-án olyan egyezményt kötött az uralkodóval, amelynek értelmében a püspöki jövedelmek kétharmadát átengedte a vár megerősítésére, illetve a katonaság fizetésére.⁴⁴ Az egri püspökségről 1553. május 7-én lépett tovább, ekkor nyert kinevezést az esztergomi érsekség élére. Oláh Miklós a kora újkori magyar történelemben páratlan hatalmi koncentrációt hajtott végre, amikor esztergomi érsekké való kinevezése után is megtartotta a Magyar Kancellária vezetését, és 1562-ben, Nádasdy Tamás halála után helytartói kinevezést is nyert. Ezeket a tisztségeket megőrizte I. Ferdinánd utóda, II. Miksa (1564–1576) idején is, aki úgy tűnik, hogy kevésbé volt jó viszonyban apja régi emberével, de szemlátomást nem nélkülözhetette a magyar püspöki kar nagyhatalmú vezetőjének a támogatását.

Oláh Miklós karrierje azért is izgalmas, mert jól példázza az egyháznak társadalmi mobilitás csatornájaként való működését.⁴⁵ A többször emlegetett 1548-as nemeslevélben ugyan hosszú sorok olvashatók az Oláh család

⁴³FAZEKAS ISTVÁN, *Oláh Miklós, az Ősrégi Szeminárium alapítója*, Magyar Sion Új folyam II (2019) 2, 219.

⁴⁴BITSKEY, *Püspökök a végvárbán*, II.

⁴⁵Vö. WOLFGANG REINHARD, *Kirche als Mobilitätskanal der frühneuzeitlichen Gesellschaft*, Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität, hrsg. von Winfried Schlze unter Mitarbeit von Helmut Gabel, München 1988, 333–351.

havasalföldi fejedelmi származásáról, de ha igaz is ez a származás, amely azért egyelőre kétségesnek tűnik, maga Oláh már polgárgyermekként, a szászvárosi királybíró, Oláh István fiaként született és nevelkedett.

Hasonlóan polgári ősoket tudhatott magáénak a másik egri püspökként magyar kancellárságot viselő személy, Lippay György, hiszen családja kassai származású volt, nagyapja idősebb Lippay János (†1577) pályája elején kereskedőként működött, később a város főbírája, végül a Szepesi Kamara pénztárosa lett.⁴⁶ A család 1560. május 17-én kapott nemességet. Apja, ifjabb János előbb a Magyar Kamara titkára (1591–1594), majd a Mátyás főherceg mellett működő magyar kancelláriai részleg titkára (1594–1604) volt. Lippay János pályafutása csúcsára akkor ért fel, amikor 1604-ben személynői kinevezést kapott.⁴⁷ Felesége a szintén kamarai tisztviselői környezetből származó Serényi Mária, Serényi Pál kamarai regisztrátor unokája volt. Lippay családja tehát méltán tekinthető a hivatali nemesség képviselőjének. Maga Lippay György egyházi pályára lépett, de ugyanakkor igazi „*bomo politicus*”, aki igen gyorsan komoly politikai befolyáshoz is jutott. Már 33 évesen veszprémi püspök (1633. február 11.), 1635 tavaszán és nyarán a Szlavóniába küldött Sennyey István győri püspök, udvari kancellárt helyettesítette a Magyar Udvari Kancellária élén mint alkalmi kancellárhelyettes (*cancellarius substitutus*).⁴⁸ Valószínűleg az uralkodóra, II. Ferdinándra tett jó benyomás, és Pázmány Péter esztergomi érsek támogatása döntött Lippay javára az örök ellenlábás ifjabb Draskovich György váci püspökkel szemben, amikor Sennyey utódlására került a sor 1635 késő nyarán. A fiatal püspökkancellár már Pázmány Péter halála után (1637. március 19.) ambicionálja az esztergomi érseki széket, de ekkor még veszített Lósy Imre egri püspökkel szemben, meg kellett elégednie ellenlábasa szabaddá váló püspöki székével, Egerrel (1637. május 14.). Az egri püspöki méltóság a következő években nem kevés nehézséget

⁴⁶J. ÚJVÁRY ZSUZSANNA, *Kassa város polgársága a 16. század végén és a 17. század első felében*, Történelmi Szemle 22 (1979) 3–4, 585. 39. jegyzet.

⁴⁷FAZEKAS ISTVÁN, *A Magyar (Udvari) Kancellária és hivatalnokai 1527–1690*, akadémiai doktori disszertáció, Budapest 2020, 295–296.

⁴⁸Lippay életútjára: TUSOR PÉTER, *Lippay IV. György*, Esztergomi érsekek 1001–2003, szerk. Beke Margit, Budapest 2003, 296–303 (további irodalommal).

okozott számára, ahogy az TUSOR PÉTER újabb kutatásaiból kiviláglik.⁴⁹ Ugyanis a magyar rendiségen belüli világi és egyházi ellenlábasai, mindenekelőtt Esterházy Miklós nádor és az előbb említett Lósy Imre érsek, valamint a győri püspökké előlépő Draskovich György megkísérelték kihasználni a VIII. Orbán pápa által preferált, 1634. december 12-én kiadott *Sancta Synodus Tridentiana* bullában deklarált rezidencia kötelezettség érvényesítését vele szemben. Ez azt jelentette volna, hogy Lippaynak a kancellári méltóságról le kellett volna mondania és egyházmegyéjébe kellett volna távoznia, hogy ott eleget tegyen püspöki kötelezettségeinek. A kancellárnak végül sikerült a veszélyt elhárítani, amiben komoly szerepet játszott a bécsi udvar támogatása, mindenekelőtt III. Ferdinánd ragaszkodása Lippayhoz, továbbá a püspök-kancellár helyzetfelismerése is, aki rendezte konfliktusát Lósy Imrével, végezetül a pápai politika irányváltása, amely az egyházi érdekek sérülésétől tartott volna az egri püspök kancellári székből való eltávolítása esetén. Az ügynek hosszú távú kihatása is volt, mert mint a későbbiekben bemutatom, egri püspök nem lehetett a későbbiekben kancellár, kinevezése esetén fel kellett adnia püspökségét.

Lippay öt évet töltött az egri püspöki székben, püspöksége sok szempontból a felső-magyarországi katolikus megújulás kiindulópontját képezte.⁵⁰ A hón áhított esztergomi érsekséget Lósy halála után (1642. november 7.) már tíz nappal elnyerte (1642. november 18.). bizonyítva ezzel, hogy III. Ferdinánd bizalma továbbra is töretlen irányában. A következő két évtizedben a magyarországi politika meghatározó személyisége lett, akinek a súlyát jól mutatja, hogy miután két alkalommal, Esterházy Miklós nádor († 1645. szeptember 11.), illetve Draskovich János nádor († 1648. augusztus 6.)

⁴⁹TUSOR PÉTER, „*Rationes, ob quas cancellarius Ungariae a residentia episcopali excusari merito debet*“ (1638), Művészet és mesterség. Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére, szerk. Horn Ildikó et al., Budapest 2016, 333–347; Uő, Lippay György a római Rezidencia Kongregáció előtt (1628–1642), Századok 154 (2020) 4, 779–820.

⁵⁰TUSOR PÉTER, *A katolikus felekezet-szervezés problémái az 1630–1640-es évek fordulóján. (Egy Rómába írt egri püspöki jelentés alapján)*, Mezőváros, reformáció és irodalom (16–18. sz.) (Historia litteraria 18), szerk. Szabó András, Budapest 2005, 123–137; Uő, Lippay György egri püspök (1637–1642) jelentése Felső-Magyarország vallási helyzetéről, Levéltári Közlemények 73 (2002) 1–2, 199–242; Uő, Lippay György királyi kancellár, Eger főpásztora, Fejezetek az ezeréves egri egyházmegye történetéből (Egri Érseki Gyűjtemények Kiadványai 1), szerk. Horvát István, Eger 2018, 47–58.

halála után a hivatalban lévő országbírókkal, Homonnai Drugeth Jánossal, illetve Pálffy Pállal megosztva viselte az ideiglenes helytartóságot, Pálffy Pál nádor halála után († 1653. november 26.) egyedül nyerte el a méltóságot.⁵¹ Minden jel szerint döntő szerepe volt Wesselényi Ferenc 1655-ös országgyűlésen végbement nádorrá választásában, amelyet a késői főúri emlékezet fel is rótt neki.⁵² Miközben Lippay György magyarországi rendiségen belüli helyzete egyre világosabban rajzolódik ki, udvari kapcsolatai még feltárára várnak.

4. EGRI PÜSPÖKSÉGRŐL KINEVEZETT KANCELLÁROK

Röviden szót kell ejteni arról a csoportról is, akik viselték a kancellári méltóságot, de nem mint egri püspökök. Tulajdonképpen e csoport tagjának tekinthető a helytartóként már emlegetett Ujlaky Ferenc is, aki ugyan csak alkancellár volt, s ezen a címen vezette a Magyar Kancelláriát, de nem tölthette be a kancellári méltóságot, Perényi Péter már említett ambíciója miatt.⁵³

A három 17. századi személy esetében különösen érdekes a Szegedy Ferenc váci püspök és Pálffy Tamás egri püspök között lejátszódó csere. 1669 őszén Szegedy Ferenc váci püspök a kancellária kora újkori történetében egyedi lépésre szánta el magát, és lemondott a kancellárságról, amelyet három évvel korábban, 1666 nyarán nyert el, éppen Pálffy Tamás egri püspök

⁵¹ Az ideiglenes helytartói méltóságra: ÖStA HHStA Familienkorrespondenz A Kt. 55. Konv. 4. „Hungarica de annis 1657 bis 1669” fol. 87–88. Lippay 1655-ös kinevezésére lásd Zrínyi Miklós hiányos keltezésű, 1654. januárra datálható levelét: „Értettem, hogy az mi kegyelmes urunk, királyunk öfölsége ebben a palatinus vacantiában országunk directióját az Nagyságod kezeiben bízza, örülök, az Nagyságod méltóságos állapotján, és Istentül kívánok Nagyságodnak szerencsét mind ahhoz, mind mindenhöz.” *Zrínyi Miklós Összes munkái* (Magyar Remekírók Új folyam), szerk. Kovács Sándor Iván, Budapest 2003, 626.

⁵² Vö. 1681-es országgyűlésre készült távolléti követi instrukciót, amely valószínűleg Erdődy Miklós horvát bán környezetéhez köthető „ennek utána az érsekek akaratján nem jár öfelsége, mert valamikor azok recommendatiójára cselekedett, nem volt jó kimenetele, kit az utóbbi szegény Lippaival recommendált Wesselényi palatinus effectusban megmutatott.” (ÖStA HHStA Familienarchiv Erdődy Kt. 7. Lad. 7. Fasc. 1. Nr. 2.).

⁵³ FAZEKAS, *A Magyar (Udvari) Kancellária*, 35–36.

és ifjabb Sennyey István veszprémi püspök ellenében.⁵⁴ Szegedy azért döntött így, mert úgy érezte, hogy elveszítette az uralkodó bizalmát, és ezzel helyzete lehetetlenné vált az udvarban. A kialakult válságban úgy tűnik, hogy nem volt vétlen Szegedy hivatali elődje, Szelepcsényi György esztergomi érsek.⁵⁵ A kancellári tisztet végül Pálffy Tamás egri püspök nyerte el (1669. október).⁵⁶ Minden bizonnyal Lippay György fentebb ismertetett esete is hozzájárult ahhoz, hogy Pálffy Tamás kinevezésével egyidőben lemondott az egri püspökségről, és helyébe megkapta a Kollonich Lipót bécsújhelyi püspöki kinevezésével megürült nyitrai püspökséget (1669. szeptember 23.).⁵⁷ A kis területű, Bécshez közel fekvő, mintegy 60 plébániából álló nyitrai püspökség irányítása messze nem jelentett akkora kihívást, mint a korabeli utazási viszonyok közepette vagy egy hétnyi járóföldre fekvő, országrésznyi kiterjedésű egri egyházmegye, ahol igencsak bonyolult felekezeti viszonyok uralkodtak. Az egri püspökséggel a viszszalépett kancellárt Szegedy Ferencet kárpóolták (1669. szeptember 23.).⁵⁸ A kép teljességéhez hozzátartozik, hogy Pálffy a nyitrai püspökséggel közel egyidőben elnyerte a pozsonyi prépostságot is, így Bécshez közel, az akkori magyar fővárosban is bázishoz jutott.⁵⁹

Ezt a megoldást még egyszer alkalmazták, Pálffy kancellár második utóda, Korompay Péter egri püspök esetében. Korompay 1686. július 18-án kapott kinevezést a kancellári méltóságra, ezt követően néhány hónap múlva I. Lipót áthelyezte őt az 1681 óta birtokolt Eger éléről a nyitrai püspökségre (1686. december 16.), amely a kancellár-előd Gubasóczy János halálával üresedésben volt.⁶⁰ A fentebb vázolt okok miatt Nyitra ismét ideális megoldásnak számított. Egyetlen hátránya volt: a kisebb terü-

⁵⁴ MNL OL Magyar Kancellária Levéltára A 57 Királyi könyvek vol. 13. pag. 354.

⁵⁵ VANYÓ TIHAMÉR, *A bécsi nunciusok jelentései Magyarországról 1666–1683* (A Pannonhalmi Főiskola könyvei 3), Pannonhalmi 1935. 53.

⁵⁶ Pozsonyi préposti kinevezésében már kancellárnak titulálva, 1669. október 5. (MNL OL Magyar Kancellária Levéltára A 57 Királyi könyvek vol. 14. pag. 371.).

⁵⁷ MNL OL A 57 vol. 14. pag. 353–354. SUGÁR, *Az egri püspökök története*, 338.

⁵⁸ MNL OL Magyar Kancellária Levéltára A 57 Királyi könyvek vol. 14. pag. 368–369.

⁵⁹ MNL OL Magyar Kancellária Levéltára A 57 Királyi könyvek vol. 14. pag. 371.

⁶⁰ Uo. vol. 18. pag. 439–440.

let kisebb jövedelmet jelentett, de ezt a keserű pirulát le kellett nyelni a kancellároknak, akik azután hivatali illetékekből, illetve egyes ügyfelek nagyvonalú ajándékaiból kárpótolhatták magukat.

Fontos szem előtt tartani, hogy a kancellári poszt nem szinekúra hivatal volt, hanem napi elfoglaltságot jelentett. A kancellár maga is részt vett a mindennapi ügyintézésben. A kor gyakorlata szerint a beérkező ügyek szétosztása a hivatalvezető feladata volt. A kancelláriai titkár kíséretében a kancellár ment az uralkodóhoz audienciára, ha megfelelő mennyiségű, a kor gyakorlata szerint mintegy két óra tárgyalást igénylő ügy összegyűlt. Oláh Miklósról olvasható hogy a kész darabok ellenőrzését ő végezte. Ez nem volt egyedi eset, Lippay György jellegzetes betűi is több fogalmazványon megtalálhatók, ahogy Pálffy Tamás hivatali utasításai is.⁶¹ A kancellári hivatal jelentőségét a napi hivatali munka során kialakított kapcsolatok adták, amelyek a birodalmi elittől az uralkodóig bezárólag nyúltak. Mint láttuk, a király bizalmának az elvesztése súlyos következményekkel járhatott. A nádor és az esztergomi érsek mellett a kancellár volt a harmadik ember, aki a rendi dualizmus szabályos működése esetén minden fontos Magyarországot érintő dologról tudott. Fellépése döntő lehetett egy-egy ügy szempontjából, mert ugyan az összetett állam kormányzati sajátosságaiból kifolyólag nem minden magyarországi ügyet intéztek a Magyar Kancellárián belül, a kancellár ugyanakkor esetenként fontos segítséget tudott nyújtani, vagy éppen akadályt tudott képezni.

5. ÖSSZEFOGLALÁS

A 16–17. század 22 egri püspöke közül, Szalaházy Tamástól Telekessy Istvánig bezárólag, azaz az 1527-től 1699-ig terjedő időszakban összesen hat személy került kiemelt kormányzati pozícióba. Ha ugyanezt megnézzük a győri és a nyitrai püspökség esetében, amelyek az esztergomi főegyházmegyén kívül még számításba jönnek ebben a korban mint kívánatos egyházi javadalmak, más arányokat tapasztalunk. A könnyen igazgatható nyitrai püspökség püspökei esetében 19 püspökből 12 személy nyerte el a három hivatal egyikét, míg a komolyabb kihívásnak számító, nagyobb

⁶¹FAZEKAS, *A Magyar (Udvári) Kancellária*, 46–47.

jövedelmet biztosító, ugyanakkor Bécshez szintén közel fekvő Győr esetében 17/9 az arány. A győri és a nyitrai püspökség előnyben részesítése nem utolsósorban az egyházmegyék fekvésével függött össze, amelynek, mint ahogy láttuk, főleg a 17. században lett nagy jelentősége. Az egri püspökség a Lippay Györggyel szemben folytatott pápai eljárás után kikerült a magyar hivatalnok főpapok lehetséges javadalmai közül. Ez ugyanakkor azt is jelentette, hogy az óriási kiterjedésű egyházmegye főpapja a rábízott terület katolikus szellemű megújításának szentelhette összes energiáját.

FORRÁSOK BIBLIOGRÁFIA

FORRÁSOK

ÖSTERREICHISCHES STAATSARCHIV – WIEN (ÖStA)

Finanz- und Hofkammerarchiv Hoffinanz Ungarn (FHKA HFU)

Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA)

Allgemeine Urkundensammlung

Familienarchiv Erdődy

Familienkorrespondenz A

Ungarische Akten (UA)

Allgemeine Akten

Comitalia

MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA – BUDAPEST (MNL OL)

A 57, Magyar Kancellária Levéltára, Királyi könyvek

E 2I, Magyar Kamara Levéltára, Magyar Kamara regisztratúrája,

Benignae resolutiones

P 108, Az Esterházy család hercegi ágának levéltára, Repositorium

BIBLIOGRÁFIA

BARANYAI BÉLA: *Némi adalékok jogi- és egyháztörténetünkhez. 1. Vizsgálódások a Quadripartitum körül. 2. Volosinszky József munkácsi püspökké kinevezése*, Budapest 1942.

- BENCZÉDI LÁSZLÓ: *Az 1681. évi soproni országgyűlés és vallásügyi végzései*, Confessio 5 (1981) 4, 32–42.
- BITSKEY ISTVÁN: *Püspökök a végvárban (1548–1596)* (Collectanea studiorum et textum III/2), Budapest 2019, 15–28.
- C. TÓTH NORBERT–HORVÁTH RICHÁRD–NEUMANN TIBOR–PÁLOSFALVI TAMÁS: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók* (Magyarországi Történelmi Emlékek. Adattárak), Budapest 2016.
- Die Korrespondenz Ferdinands I. 2/1. Familienkorrespondenz 1527 und 1528* (Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs 30) (Hrsg. Robert Lacroix), Wien 1937.
- DUINDAM, JEROEN: *Norbert Elias und der frühneuzeitliche Hof. Versuch einer Kritik und Weiterführung*, Historische Anthropologie 6 (1998) 370–387.
- Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században* (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 17), szerk. Varga Szabolcs–Vértesi Lázár, Pécs 2017.
- ELIAS, E. NORBERT: *Az udvari társadalom. A királyság és az udvari arisztokrácia szociológiai jellemzőinek vizsgálata*, Budapest 2005.
- EMBER GYÖZÖ: *Az újkori magyar közigazgatás története Mobáctól a török kiűzéséig* (Magyar Országos Levéltár III. Hatóság- és hivataltörténet 1), Budapest 1946.
- ERDÉLYI GABRIELLA: *Vita a belytartáságról (Néhány szempont I. Ferdinánd és a magyar politikai elit kapcsolatának vizsgálatához)*, Századok 134 (2000) 2, 341–371.
- Esztergomi érsekek 1001–2003*, szerk. Beke Margit, Budapest 2003.
- FALLENBÜCHL ZOLTÁN: *Magyarország fölemeltóságai 1526–1648*, Budapest 1988.
- FAZEKAS ISTVÁN: *A Magyar (Udvari) Kancellária és hivatalnokai 1527–1690*, akadémiai doktori disszertáció, Budapest 2020.
- FAZEKAS ISTVÁN: *A reform útján. A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon* (Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai Források Feldolgozások 20), Győr 2014.
- FAZEKAS ISTVÁN: *Katolikus főpapok a központi hivatalokban a 16. században*, Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 17), szerk. Varga Szabolcs–Vértesi Lázár, Pécs 2017, 271–291.
- FAZEKAS ISTVÁN: *Oláh Miklós, az Ősrégi Seminárium alapítója*, Magyar Sion Új folyam 11 (2019) 2, 215–228.
- FAZEKAS ISTVÁN: *Országgyűlés a kora újkori Magyarországon (16–17. század)* (megjelenés alatt)
- FAZEKAS ISTVÁN: *Szalabázy Tamás, egy Habsburg-bű főpap portréja*, Történelmi Szemle 49 (2007) 1, 19–34.
- FAZEKAS, ISTVÁN: *The Central European Habsburg Monarchy in the Middle of the Sixteenth Century – Elements of Cohesion and Division*, The Battle for Central Europe. The Siege of Szigetvár and the Death of Süleyman the Magnificent and Nicholas Zrínyi (1566), ed. Pál Fodor, Leiden–Boston 2019, 179–192.
- Fejezetek az ezeréves egri egyházmegye történetéből* (Egri Érseki Gyűjtemények Kiadványai 1), szerk. Horvát István, Eger 2018.
- HENGERER, MARK: *Kaiserhof und Adel in der Mitte des 17. Jahrhunderts. Eine Kommunikationsgeschichte der Macht in der Vormoderne* (Historische Kulturwissenschaft 3), Konstanz 2004.

- HOCHEDLINGER, MICHAEL–MAT’A, PETR–WINKELBAUER, THOMAS (Hrsg.), *Verwaltungs-geschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit. Bd. 1. Hof und Dynastie, Kaiser und Reich, Zentralverwaltungen, Kriegswesen und landesfürstlichen Finanzwesen. Teilband 1*, Wien 2019.
- HORVÁTH MIHÁLY: *Magyarország történelme IV*, Pest 1871.
- J. ÚJVÁRY ZSUZSANNA: *Kassa város polgársága a 16. század végén és a 17. század első felében*, *Történelmi Szemle* 22 (1979) 3–4, 577–591.
- KATONA, STEPHANUS: *Historia critica regum Hungariae stirpis Austriacae*, tomulus II. ordine XXI, Pest 1799.
- KOLLÁNYI FERENC: *A magyar kath. főpapság végrendelkezési jogának a története*, Budapest 1896.
- KOLLÁNYI FERENC: *Esztergomi kanonokok 1100–1900*, Esztergom 1900.
- KOLLÁNYI FERENC: *Oláh Miklós*, *Katholikus Szemle* 2 (1888) 1, 16–64.
- KOVÁCS ANDRÁS: *Oláh Miklós címereslevelei*, *Korunk* 3 (1994) 4, 103–108.
- LACZLAVIK GYÖRGY: *Várday Pál helytartói működése 1542–1549*, *Levéltári Közlemények* 83 (2012) 3–67.
- Magyar Országgyűlési Emlékek. Monumenta Comititalia Regni Hungariae. 1606 XII* (Monumenta Hungariae Historica), szerk. Károlyi Árpád, Budapest 1917, 182–186.
- MAKAI LÁSZLÓ: *A Habsburgok és a magyar rendiség a Bocskai-felkelés előestéjén*, *Történelmi Szemle* 17 (1974) 1–2, 157.
- MARK LÁSZLÓ: *A királyi tanács átalakulása és története 1526 után (I. közlemény.)*, *Századok* 51 (1917) 472–493.
- MÁRK LÁSZLÓ: *A királyi tanács átalakulása és története 1526 után (II. közl., vége.)*, *Századok* 51 (1917) 577–602.
- Mezőváros, reformáció és irodalom (16–18. sz.)* (Historia litteraria 18), szerk. Szabó András, Budapest 2005.
- MIKÓ ÁRPÁD–PÁLFFY GÉZA: *A pozsonyi Szent Márton-templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei (16–17. század)*, *Művészettörténeti Értesítő* 51 (2002) 1–2, 107–172.
- Monumenta Comititalia Regni Hungariae. Magyar Országgyűlési Emlékek. 1582–1587 VII* (Monumenta Hungariae Historica), szerk. Fraknói Vilmos, Budapest 1881.
- Monumenta Comititalia Regni Hungariae. Magyar Országgyűlési Emlékek. 1588–1597 VIII* (Monumenta Hungariae Historica), szerk. Fraknói Vilmos, Budapest 1881.
- Művészet és mesterség. Tisztelegő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*, szerk. Horn Ildikó et al., Budapest 2016.
- NAGY ISTVÁN–F. KISS ERZSÉBET: *A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek* (Magyar Országos Levéltár kiadványai I. Levéltári leltárak 9), Budapest 1995.
- PÁLFFY GÉZA: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században* (História könyvtár. Monográfiák 27), Budapest 2010.
- PANGERL, IRMGARD–SCHEUTZ, MARTIN–WINKELBAUER, THOMAS (Hrsg.): *Der Wiener Hof im Spiegel der Zeremonialprotokolle (1652–1800). Eine Annäherung*, Innsbruck–Wien, Bozen 2007.
- PEČAR, ANDREAS: *Die Ökonomie der Ebri. Der böfische Adel am Kaiserhof Karls VI. (1711–1740)*, Darmstadt 2003.

- PÉTER KATALIN: *A protestáns vallásszabadságért folyó harc az 1646–1647. évi országgyűlésen, Egyháztörténeti Szemle* 7 (2006) 2, 44–49.
- R. KISS ISTVÁN: *A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549–1551. évi leveles könyve*, Budapest 1908.
- R. VÁRKONYI ÁGNES: *Oláv VI. Miklós*, Esztergomi érsekek 1001–2003, szerk. Beke Margit, Budapest 2003, 256–261.
- REINHARD, WOLFGANG: *Kirche als Mobilitätskanal der frühneuzeitlichen Gesellschaft*, Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität, hrsg. von Winfried Schlze unter Mitarbeit von Helmut Gabel, München 1988, 333–351.
- SCHWARZ, HENRY FREDERICK: *The Imperial Privy Council in the Seventeenth Century. With a Supplement: The Social Structure of the Imperial Privy Council 1600–1675*, Cambridge 1943.
- SIENELL, STEFAN: *Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof*, Frankfurt am Main 2001.
- SÖRÖS PONGRÁCZ: *Ötven év Oláv Miklós életéből (Első közlemény.)*, Katholikus Szemle 17 (1903) 5, 416–432.
- SÖRÖS PONGRÁCZ: *Ötven év Oláv Miklós életéből (Második, befejező közlemény.)*, Katholikus Szemle 17 (1903) 4, 327–343.
- Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität*, hrsg. von Winfried Schlze unter Mitarbeit von Helmut Gabel, München 1988.
- SUGÁR ISTVÁN: *Az egri püspökök története (Az Egri Főegyházmegye Schematizmusa 1)*, Budapest 1984.
- SZALAY ÁGNES: „*Nympha super ripam Danubii*”. *Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből* (Humanizmus és reformáció 28), Budapest 2002,
- SZALAY ÁGNES: *Hortus musarum: egy irodalmi társaság emlékezete*, Uő, „*Nympha super ripam Danubii*”. *Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből* (Humanizmus és reformáció 28), Budapest 2002, 219–222.
- The Battle for Central Europe. The Siege of Szigetvár and the Death of Süleyman the Magnificent and Nicholas Zrínyi (1566)*, ed. Pál Fodor, Leiden–Boston 2019.
- TUSOR PÉTER: *Lippay György egri püspök (1637–1642) jelentése Felső-Magyarország vallási helyzetéről*, Levéltári Közlemények 73 (2002) 1–2, 199–242.
- TUSOR PÉTER: „*Rationes, ob quas cancellarius Ungariae a residentia episcopali excusari merito debet*” (1638), Művészet és mesterség. Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére, szerk. Horn Ildikó et al., Budapest 2016, 333–347.
- TUSOR PÉTER: *A katolikus felekezet-szervezés problémái az 1630–1640-es évek fordulóján. (Egy Rómába írt egri püspöki jelentés alapján)*, Mezőváros, reformáció és irodalom (16–18. sz.) (Historia litteraria 18), szerk. Szabó András, Budapest 2005, 123–137.
- TUSOR PÉTER: *Carlo Carafa pápai nuncius első relációja a bécsi udvarból*, Fons 20 (2013) 3, 305–340.
- TUSOR PÉTER: *Lippay György a római Rezidencia Kongregáció előtt (1628–1642)*, Századok 154 (2020) 4, 779–820.

- TUSOR PÉTER: *Lippay György királyi kancellár, Eger főpásztora*, Fejezetek az ezeréves egri egyházmegye történetéből (Egri Érseki Gyűjtemények Kiadványai 1), szerk. Horvát István, Eger 2018, 47–58.
- TUSOR PÉTER: *Lippay IV. György, Esztergomi érsekek 1001–2003*, szerk. Beke Margit, Budapest 2003, 296–303.
- VANYÓ TIHAMÉR: *A bécsi nunciusok jelentései Magyarországról 1666–1683* (A Pannonhalmi Főiskola könyvei 3), Pannonhalma 1935.
- WINKELBAUER, THOMAS: *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter I* (Österreichische Geschichte 1522–1699), Wien 2003.
- WÜHRER, JAKOB–SCHEUTZ, MARTIN: *Zu Diensten Ihrer Majestät. Hofordnungen und Instruktionsbücher am frühneuzeitlichen Wiener Hof* (Quelleneditionen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 6), Wien–München 2011.
- ŽOLGER, IVAN RITTER VON: *Der Hofstaat des Hauses Österreich*, Wien–Leipzig 1917.
- Zrínyi Mikós *Összes munkái* (Magyar Remekírók Új folyam), szerk. Kovács Sándor Iván, Budapest 2003.

BISHOPS OF EGER IN THE COURT OF VIENNA IN THE 16–17TH CENTURY

The Battle of Mohács (1526) meant a turning-point in the history of Hungary for many reasons. One of the most significant consequences concerning the future of Hungary was that it became a part of a complex state consisting of many countries and provinces, which has been referred to as the Habsburg Empire; however, nowadays it is mainly mentioned as the Habsburg Monarchy. In the operation of the Habsburg rule in Hungary the important roles were occupied by the central administration as well as by the central government authority of the Kingdom of Hungary. The bureaucratic apparatus enabled the expansion of the monarchic territory and the supply of the army required for territorial occupations (*Staatsbildungskriege*, *Finanzstaat*, *fiscal-military state*). At the beginning of the process, the members of the apparatus were from the ranks of the clergy, and there were officials that lived on church benefices and were obliged to take holy orders in the end. Due to the Ottoman's expansion and the spread of Protestantism in the middle of the 16th century, the number of the clerics spectacularly decreased and consequently, their participation in the apparatus was reduced as well.

In Hungary, the prelacy played an important role in the higher administration for a long time that had many reasons. The Habsburg monarchs had a better rapport with the prelates than with the self-conscious Hungarian secular nobility. The governmental expenses were relieved by the employment of the prelates, since they covered their expenditures based on their church benefices. The three truly important offices, the governor's, the head of the Hungarian Chamber's and the Hungarian Chancellor's were mainly occupied by prelates in the 16th century. However, in the

17th century, the prelates could keep only the position of the chancellor, while the secular elite seized the other two important offices in Hungary. Among the prelates holding the three offices, there are many who were the bishops of Eger. There were three governors from Eger: Tamás Szalaházy (1531–1532, bishop of Eger 1527–1535), Ferenc Ujlaky (1550–1554, bishop of Eger 1553–1555) and István Radéczy (1573–1586, bishop of Eger 1572–1586). There were two chairmen of the Chamber: István Radéczy (1568–1586, bishop of Eger 1572–1586) and István Szuhay (1596–1608, bishop of Eger 1598–1607). There were three chancellors: Tamás Szalaházy (1527–1535, bishop of Eger 1527–1535), Miklós Oláh (1543–1568, bishop of Eger 1548–1553) and György Lippay (1635–1642, bishop of Eger 1637–1642).

The lecture illustrates the position of the diocese of Eger in the Hungarian Catholic hierarchy in the early modern period based on the introduction of the six prelates' official career. All six bishops of Eger were important characters among their contemporaries; they usually had long official and church careers. Tamás Szalaházy and Miklós Oláh stood out from them – the latter also became the archbishop of Esztergom – and undeniably both had key-roles in the administration of Ferdinand I. György Lippay, the later archbishop of Esztergom, was the third outstanding character, who was a significant Hungarian politician and prelate during the reign of Ferdinand III. The situation of the diocese was influenced by the Ottoman expansion and by Reformation, in the course of which a part of its territory fell under foreign rule; besides, a great deal of its congregation joined one of the Protestant communities. The debate over residency – evolved during the bishopric of György Lippay (1637–1642) meant a significant change. Rome obliged the bishop to resign from his position in the Chancellery and move to his diocese in accordance with the regulation of Trient. Lippay reached his exemption by the help of the court of Vienna; however, after this, the diocese situated far from Vienna was not considered as the diocese of a possible official-bishop. In the following decades there were two bishops of Eger, who resigned from their diocese after being appointed as a chancellor (Tamás Pálffy 1669, Péter Korompay 1686). While among the 22 bishops of Eger during 1527–1699 there were only six who were given chief offices, in the other two important Hungarian benefices, that of Győr and Nyitra, this

proportion was 17/9 and 19/12. Nyitra and Győr, which were easily run from Vienna, gained unambiguous superiority over Eger, which had been one of the most significant church benefices in the Middle Ages.